

יחסי אחים: אהבה, קנאה ויריבות המאבקים בין מערכת העיתון דער מאמענט ומערכת העיתון דער היינט

חני ברקת-גלצנר

עיתונים "לא מפלגתיים" אך יריבים

לקראת סיומו של העשור הראשון של המאה העשרים יצאו לאור בוורשה בין יתר העיתונים באידיש שני עיתונים יומיים שהכריזו על עצמם עיתונים לא מפלגתיים. שמותיהם – **דער היינט** (היום) ו**דער מאמענט** (הרגע) – העידו על תפיסת עולם דומה של מערכות שני העיתונים, הווה אומר: מתן במה חדשותית לאירועי התקופה. **דער היינט** החל לצאת לאור ב־22 בינואר 1908 והופיע בשמות שונים ברציפות עד 22 בספטמבר 1939. העיתון **דער מאמענט** יצא לראשונה ב־5 בנובמבר 1910 וגם הוא הופיע ברציפות עד 22 בספטמבר 1939. ביום זה הופצה ורשה בידי כוחות גרמניה הנאצית. מערכות שני העיתונים נפגעו באופן חמור והם הפסיקו לצאת לאור.

מערכות שני העיתונים החלו עידן חדש בהרגלי הקריאה של יהודי ורשה. אם כי לפנייהם יצאו לאור בוורשה העיתונים **פריינד** (הידיד) ו**אונזער לעבן** (חיינו), אלה לא הצליחו לספק את צורכי האינטליגנציה היהודית בעיתון איכותי. לזמן קצר היה **אונזער לעבן** פופולרי בחוגי הבורגנות הזעירה. גם **דער פריינד**, שהיה בפטרבורג העיתון של האינטליגנציה היהודית ועבר לוורשה, איבד מכוחו ולא הצליח להתחבב על יהודי העיר.¹ למעשה, בעשור הראשון של המאה העשרים רוב יהודי ורשה לא היו מורגלים בקריאת עיתון. יהודי שרצה לדעת מה קורה בעיר ניגש אל פינת הרחובות גנשה ונלווקי וקרא שם את המודעות שהתפרסמו מטעם המשטרה. אלה סיפקו את הצורך בחדשות. עיתונים היו חלק זניח ברפרטואר הקריאה של היהודים.²

מאמענט ו**היינט** היו עמודי התווך של העיתונות היהודית שלא יצאה מטעמה של תנועה פוליטית זאת או אחרת. למעשה היו אלה שני העיתונים העצמאיים היחידים שהחזיקו מעמד כל התקופה, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. תפוצתם של שני העיתונים הייתה דומה: בין 21,000 ל־27,000 עותקים ביום.³ נראה שקיימת הסכמה בין החוקרים שהיינט היה כלי ביטוי מרכזי של התנועה הציונית בפולין. **מאמענט** תואר כעיתון סולידי יותר, שהיה אמנם בעל נטייה פרו ציונית, אולם נתן ביטוי לכל הזרמים הלאומיים בחיי העם היהודי, להוציא המתבוללים והשמאל הקיצוני.⁴ בפועל ייצגו שני העיתונים את ההתרחש בפולין, ובמיוחד את

אירועי התקופה שנגעו בחיי יהדות פולין שבין שתי המלחמות, ופנו לאותו קהל יעד. מכיוון שרוב יהודי פולין דיברו אידיש, היו העיתונים זמינים לקריאה לכל יהודי וזכו לתפוצה רחבה במחוזותיה של פולין.⁵ ייתכן שבדמיון זה נעוצה הסיבה לעימותים בין מערכות שני העיתונים. דוד דרוק, ממקימי העיתון **מאמענט**, כתב בזיכרונותיו: "עצם כינונו של העיתון **מאמענט** הוציא את עורכי **היינט** מן הכלים. יאצקאן, עורך **היינט**, לא סבל את העובדה ש**מאמענט** התקבל בציבור היהודי כעיתון מתחרה ל**היינט**".⁶

הפולמוס בין מערכות העיתונים העצים את מעורבותו של קהל הקוראים, שעקב בדבקות אחר חילופי הדברים בין מערכות שני העיתונים, כפי שהופיעו מעל דפי העיתון. הקוראים הגיבו במכתבים לעיתון ובפרסומים שונים שנעו בין שעשוע לכעס ואפילו התלהמות, מול העיתון שנתפס כמשמיץ את הכותבים "שלנו". חילופי הדברים מעל דפי העיתונים נעו גם הם על הרצף שבין השתלחות אישית בכותבים בעיתון המתחרה ועד העמדת שאלות נוקבות בעניינים הנוגעים לדרך שבה על העיתונות היהודית לייצג את אירועי התקופה.

מאמרים וכתבות אלה התאפיינו, בין היתר, בניגוד לכאורה בין הרובד הלשוני החיצוני לזה הפנימי. מחד גיסא הפגנה בוטה והטחת האשמות והשמצות ביריב כמי שאיננו ראוי שדבריו יישמעו בציבור היהודי. מאידך גיסא הדפסתן של ההשמצות עשויה להעיד שכל אחת ממערכות העיתונים ראתה במערכת השנייה יריב ראוי לחצי עטה. עורכי **מאמענט** נקטו בפרסומיהם לשון נקייה יותר מאשר עורכי **היינט**, אך מערכות שני העיתונים היו שותפות למאבק זה.

שערורייה בעיתונות היהודית

כשיצא גיליונו הראשון של העיתון **מאמענט** לאור, בנובמבר 1910, היה **היינט** כבר בן שנתיים, ולמעשה היה העיתון הלא מפלגתי היחיד שיצא בוורשה בשנים אלה. מיד כשהופיע **מאמענט** ברחובות ורשה, פתח שמואל יאצקאן, עורך **היינט**, במערכה שיטתית נגד העיתון החדש. עימות זה התפתח למאבק שגרם לשערורייה בעיתונות היהודית. בשנים הראשונות לצאת שני העיתונים לאור, נהג יאצקאן ללעוג לעורכי העיתון המתחרה, בכנותו אותם בשמות כגון "האדונים הנכבדים"

קיבל את טענותיו של קרינסקי.⁸ סיומו של המשפט לא הרגיע את המאבקים והשמצות על רקע פרשנות של המקורות הקדומים המשיכו להתפרסם מעל דפי העיתונים. במאי 1913 פרסם הלל צייטלין סדרת מאמרים בעיתון **מאָמענט**: "האם יש צורך לשפר את משה רבנו?"⁹ המאמרים הופנו נגד החומשים המקוצרים שחיבר דוד פרישמן, משורר, מתרגם, סופר ועיתונאי ידוע שהיה גם כתב בכיר ב**היינט**. באופן עקיף כוונו המאמרים גם נגד יאצקאן, אשר בהוצאת הספרים שלו "יהודיה" יצא לאור ספרו של פרישמן, **התחלת החומש** (1911). במאמר שאל צייטלין: מדוע היה צורך לכתוב מחדש את החומש? כלום קיים חשש שמא משה רבנו עשה עבודה לא טובה? הוא רמז שייטכן שהספר הודפס בידי יאצקאן בשמו של פרישמן, אולם לא כתב אותו. יאצקאן נפגע והאשים את העיתון **מאָמענט** שהוא מעליל עליו דברים שלא היו ולא נבראו. ימים מספר אחר כך כתב פרישמן לעורכי **מאָמענט** שהוא לוקח על עצמו את האחריות לכתובת הספר **התחלת החומש**, ולא כמו שפרסם צייטלין כאילו קרוב לוודאי שפרישמן לא ראה את הספר מעולם. צייטלין מצדו ענה בחריפות וטען כי "משה רבנו איננו צריך שפרישמן יוציא את דבריו לאור".¹⁰ חילופי הדברים זכו לתהודה בעיתונים, וככל הנראה גרמו לקוראים הנאה מרובה וציפייה לפרק הבא בהאשמות ההדדיות. חשבון מיוחד היה לעורכי העיתון **היינט** עם הלל צייטלין, שעזב את מערכת **היינט** עם הקמתו של **מאָמענט** ב-1910, כדי להצטרף למערכת העיתון החדש. הם המתינו להזדמנות לעלות בו. הזדמנות לשלח בו את חרב לשונם התגלגלה לידיהם כשלושה חודשים לאחר שהסתיימו ההאשמות ההדדיות בין מערכות העיתונים בנושא החומש. באוגוסט 1913, כאשר נסע צייטלין לפינסק, ראה אותו יעקב פאט, המנהיג הבונדיסטי, אוכל כביכול כריך חזיר. פאט מיהר לדווח על כך לעיתונות היהודית וכמובן התקשר לראשונה למערכת העיתון היריב, **היינט**. יצחק שבביס זינגר העיד לימים שפאט, שהיה מרקסיסט בדעותיו, חשב זאת למצווה אתאיסטית להביך סופר דתי. לא הייתה שום עדות לכך שצייטלין אכן אכל כריך לא כשר, אולם שמואל יאצקאן נתפס לרכילות זאת ולא טרח לברר את הפרטים. עורכי **היינט** פרסמו ידיעה שהלל צייטלין נראה אוכל טרפה בתחנת הרכבת של פינסק, כביכול היה זה ציטוט ידיעה שפורסמה בעיתון **דער פריינד**, במדור "מן העיתונות היהודית".¹¹ פרסום הידיעה עורר סערה בקרב קוראי שני העיתונים והפרשה נודעה כ"שערוריית החזיר". הלל צייטלין ענה בסדרת מאמרים שפרסם בחודש ספטמבר תחת הכותרת הזועקת: "ארץ אל תכסי דמי!" במאמרים אלה תקף צייטלין את יאצקאן שפגע, לדבריו, בשמו הטוב ודרש להוציא את האמת לאור. הכריך שאכל, טען צייטלין, היה כריך ביצה. האשמתו באכילת טרפה, לדבריו, כוונה להשמיצו כאדם, כיהודי וככתב, ולגרומ לקהל הקוראים לחשוך בו.¹²

בחודש ספטמבר כתבו גם כתבים אחרים של **מאָמענט** כתבות נלהבות והאשימו את **היינט**, ובמיוחד את יאצקאן, בהוצאת דיבה ובהליכת רכיל ולשון הרע. מחאתם של אנשי מערכת העיתון **מאָמענט** הייתה כל כך גורפת, שפורסמה תחת הכותרת "מחאה קולקטיבית". הכותבים טענו שהעלילה מקורה בבלבול ויסודה בשקר. פרסומי השווא נבעו, לטענתם, מרצונם של עורכי **היינט** לנקום בצייטלין על שבחר לעבור אל מערכת העיתון המתחרה.¹³ עורכי **היינט** השיבו בכתבות ובהן טענו לאמיתות דבריהם. תחת הכותרת "זה לא יעזור להם..." תואר הלל צייטלין כ"אדם צבוע שפיו וליבו אינם שווים". כן טענו

או "עורכי העיתון הידוע". חצי הלעג הופנו כלפי תכנים שהתפרסמו בעיתון ומבצעים שיזמו עורכיו. הזדמנות כזאת התגלגלה לידיו כשעורכי **מאָמענט** פתחו במבצע קופונים לקניית אדמות לא רחוק מוורשה. אף על פי שתפוצת העיתון עלתה על 10,000 עותקים בימי חול ועל 15,000 עותקים בימי שישי, לא היה בכך די לקיום העיתון והיה הכרח למצוא פתרון להגדלת תפוצתו. מרדכי קרינסקי, מבעלי העיתון, הגה תכנית לשיפור מצבו הכלכלי. הוא פתח במבצע להגדלת נחלות באזור כפרי בקרבת ורשה בשם מילאסנה, לאלה מקוראי העיתון שיצברו מספר מספיק של קופונים, שיתפרסמו בעיתון מדי יום. לשם כך חברו עורכי העיתון **מאָמענט** לזיז רומי שקנה שטח גדול במילאסנה והתכוון לייסד על אדמה זאת עיר גנים ואף נטע שם פארק. חלקים מסוימים משטח אדמה זה היו מיועדים לחלוקה במחיר מוזל לקוראי **מאָמענט** שהצליחו לצבור מספר מספיק של קופונים.

ב-5 ביוני 1911 התפרסמה בעיתון מודעה הקוראת ליהודים לקנות בתים בפרויקט הכפרי המתוכנן לצאת אל הפועל במילאסנה: "לפי משאלה של רבים מקוראינו, נוטל העיתון על עצמו להילחם ביוקר הדיור על ידי ייסוד קולוניה חדשה". סדרה של מאמרים ב**מאָמענט** הדגישה את חשיבות ישיבתם של יהודים באזורים כפריים למחצה. העיתון הבטיח לקוראיו עזרה בהשגת אשראי זול לצורך בניית הבית והגן. עורכיו אף הגדילו לעשות. הם נסעו אל המקום שבו עמדה לקום הקולוניה החדשה והצטלמו שם במהלך החגיגה.¹⁴ שמואל יאצקאן, עורך **היינט**, לעג למבצע זה וביוני אותה שנה, בעיצומו של המבצע, פרסם בעיתונו כתבה שתיארה את מבצע הקופונים כחוכא ואטלולא. הוא טען שכל עניין מילאסנה הוא "באָבע-מייסע", שלא יחזיק מעמד. היוזמה אכן משכה קוראים ותפוצת העיתון עלתה ל-20,000 עותקים. בסופו של דבר לא התממש מבצע ההגרה. עורכי העיתון לא הגיעו להסכמה עם בעל האדמות ואף מגרש לא הוגרל בעקבות מבצע הקופונים, אלא שהמבצע משך קוראים לעיתון החדש והוא נעשה עיתון מתחרה ל**היינט**.

עם חלוף הימים והתבססותו של העיתון **מאָמענט** ברחוב הוורשאי לצדו של **היינט**, הסלימה גם היריבות בין מערכות שני העיתונים. בשלב זה קיבל המאבק פן אישי שכביכול לא היה קשור לעבודה העיתונאית של המושמץ, אולם פסל אותו מכול וכול כאדם משכיל וכיהודי בר אוריין שדבריו ראויים להתפרסם מעל דפי העיתון. יאצקאן החל במסע השמצות אישיות נגד מרדכי קרינסקי, שניהל גימנסיה פרטית בוורשה, נוסף על היותו אחד מבעלי בית המו"לות של **מאָמענט** וכתב לענייני חינוך בעיתון. הוא ניסה לפגוע בקרינסקי דרך עבודתו החינוכית והציגו כמי שאיננו ראוי להיות מחנך וכבלתי אמין.

כדי לעורר ספק ביכולותיו של קרינסקי כמחנך וככתב בעיתון, פרסם יאצקאן מעל דפי העיתון **היינט** מכתבים שנתחברו כביכול בידי הורים, ובהם נטען שקרינסקי איננו יכול להיות מחנך. התירוץ לאי שביעות הרצון מבית הספר בהנהלתו של קרינסקי היה, כביכול, פרשנותו הלקויה של האחרון לפשט של הסוגיה התלמודית "ולא ישיגוהו משיגי הגוף", שהודפס באחת מהחבורות בהוצאתו של קרינסקי. יאצקאן סבר שפרשנותו של קרינסקי לביטוי זה איננה מכובדת. בכתבות המשמיצות נטען כי לא ייתכן שדבר כזה יצא אפילו מידי של אדם נבער מדעת. אדם שכזה, קבע הכותב, לא יכול להיות מורה. קרינסקי מצדו לא נשאר חייב ותבע את יאצקאן למשפט. בגיליון של **מאָמענט** מ-29 במארס 1912 התפרסמה ידיעה כי המשפט הגיע לסיומו ובית המשפט

הראשון עוצר את נשימתו של השומע והשני מעורר בחילה. הכתבה התייחסה לשני תחומים בעיסוקיו: מקצועו, עריכת דין, ותחביבו, חקר שפת אידיש, שבין היתר כלל גם איסוף שירי רחוב באידיש. באותה כתבה הזכיר יאצקאן לקוראים את אחד משיריו של פרילוצקי שאותו כינה "פורנוגרפי", וטען ששיר זה עומד מחוץ לכל אמת מידה של ביקורת. לטענתו, גוזמה והפרזה הם המלאכים המובילים את דרכו של פרילוצקי. נוסף על כך טען שאין לסמוך על אדם כנח פרילוצקי, שדרש שכר טרחה מסוחרים יהודים שבאו לבקש ממנו עזרה משפטית במאבקם להחזרת רכושם המעוקל. נשאלת השאלה, כתב יאצקאן כשבויעיים לפני הבחירות, אם אדם שמתנהג כעגלון שיכור בפונדק, שאיננו מתחשב באיש ובשום דבר, ראוי להיות נציג נבחר של היהודים במועצת העיר ורשה.¹⁸

נח פרילוצקי לא היה היחיד המערכת מאַמענט שיאצקאן השתלח בו לקראת הבחירות. למעשה התגולל יאצקאן על כל מי שתמך בוועד. הלל צייטלין, מתומכי הוועד, זכה גם הוא לקיטונות של רותחין. יאצקאן טען שצייטלין המכונה עכשיו בבתי מדרשות ובבתי הכנסת, לאחר שחזר בתשובה, "הצדיק", מוכר כרטיסים להרצאותיו בשבת, וגרוע מכך, משתמש בספרות חז"ל ובדברי חכמים להוכיח ולתרוץ דברי רכיל. אדם דתי, נטען בכתבה, לעולם לא היה משתמש בדברי חז"ל להרבות מחלוקות בישראל. האם אפשר לסמוך על אדם שעושה מעשה כזמרי ומבקש שכר כפנסן? שאלה הכתבה. יאצקאן תיג את צייטלין כ"אדם צבוע, אשר מעליב אפילו את עצמו בווכחות שלו".¹⁹ נגד צבי פרילוצקי טען יאצקאן שהוא ינסה לפגוע בפעילותו של ועד הבחירות המרכזי באמצעות העיתון מאַמענט אם בנו, נח, לא ייבחר למועצה. אם כך, כתב, ימים ספורים לפני הבחירות, יש לצאת לרחובות ולצעוק: הישמרו לכם מחבורה זאת, שתגרור אתכם בתוך הרפש הנוראי ביותר.²⁰

בתגובה תקפו עורכי העיתון מאַמענט את חברי ועד הבחירות המרכזי: "המתבוללים ועוזריהם ב'ועד הבחירות המרכזי', לא ילחמו למען זכויות היהודים ויחס שווה לפני שלטונות העיר. הם לא ייאבקו למען מקומות עבודה, מתקני גז, חשמל, גנים ציבוריים גשרים וכדומה. אם 'ועד הבחירות המרכזי' כולל במצעו עבודה למען פולין עצמאית, עליו להוסיף גם סעיפים הנוגעים למקומם של היהודים בעתיד המדינה".²¹ גם לאחר שהסתיימה מערכת הבחירות ושני הגופים קיבלו ייצוג במועצת העיר, המשיך יאצקאן לפרסם בהיינט מאמרים בגנותו של נח פרילוצקי. הוא טען שהתנהלותו שערורייתית ומרגיזה, שדבריו הם בחזקת "סקנדל", שבדברו במועצת העיר הוא "ממלמל", שדבריו אינם ברורים וכדומה.

תכנים לאומיים ואידאולוגיים

שינוי נוסף במאבקים בין שני העיתונים החל להסתמן עם סיום מלחמת העולם הראשונה וכינונה של הרפובליקה הפולנית השנייה, ב־11 בנובמבר 1918. הקמת המדינה הפולנית העצמאית לוותה בשורה של אי בהירויות על עתיד היהודים וגורלם. הדבר היה נעוץ בחלקו בהסכם המיעוטים שעדיין לא נחתם בשלב זה בין המדינה החדשה למעצמות הגדולות, ובחלקו נבע מאי בהירות באשר לשטחים במזרח המדינה ובגבול אוקראינה. גל של פרעות ביהודים שטף את החלקים המזרחיים של פולין. מאות יהודים נרצחו בידי איכרים אוקראינים, אלפים נותרו ללא קורת גג וכמות הפליטים היהודים שנזקקו לעזרה

עורכי היינט שחלה עליהם חובה לפרסם ברבים את צביעותו של הלל צייטלין, כדי שידע כל הקהל מיהו זה שמשמש ככתב שדבריו נקראים על ידי הציבור כולו.¹⁴

העיתונות בין שני העיתונים היה חריף במיוחד בכל הנוגע לשאלה איזה מן השניים מוכר יותר עותקים. דוד דרוק, מעורכי מאַמענט, התייחס בהרחבה למאבק זה בספרו המתאר את ראשיתה של העיתונות היהודית במזרח אירופה. דרוק סיפר שבמהלך "שערוריית החזיר" הכריזו עורכי מאַמענט שהם מדפיסים למעלה מ־100,000 עותקים ביום. עורכי היינט פרסמו שהם מוכנים לתת 5,000 רובל אם יוכח שהדבר נכון. המנהלה של מאַמענט לא הניחה לעורכי היינט ותבעה שהם "יטריחו את עצמם, ויביאו את הכסף", אולם יאצקאן ענה שאין הוא רואה עצמו חייב לעמוד במילתו, מפני שהדרישה הגיעה "מחבורה בלתי מכובדת", לדבריו.¹⁵

ההתכתשות בין שני העיתונים נמשכה תשעה חודשים. העיתונים לא חסכו מהקוראים דברי נאצה על העיתון המתחרה. הקוראים חיכו בקוצר רוח לבוקר המחרת כדי לראות כיצד היינט מגדף את מאַמענט, וכיצד מאַמענט משיב לו בחרפות. היו כאלה שראו בכל העניין קומדיה, העמדת פנים, וטענו שעורכי היינט ומאַמענט נדברו ביניהם לגוף זה את זה כדי להגביר את המכירות.

העלבונות ההדדיים לא הוסיפו כבוד לציבור היהודי. עסקני הציבור התערבו במריבה והחליטו להקים גוף של בוררים כדי לשים קץ לביזיון. ועדה מטעם הקהילה דנה בנושא והבוררים התנו את מתן פסק הבוררות שלהם בכך שהצדדים יפסיקו את ההשמצות ההדדיות. מכיוון שתנאי זה לא התקיים, לא יכלו הבוררים לפסוק בעניין.¹⁶

שינוי כיוון פוליטי

לקראת הבחירות למועצת העיר ורשה, ביולי 1916, החלו העיתונים להציג את הסיעות השונות שהתחרו על מקום במועצת העיר ורשה. משלב זה ואילך חל שינוי כיוון בהשמצות ההדדיות בין מערכות שני העיתונים. ההשמצות לוו בהאשמות שעל גבול הפילי או לפחות הצביעו על פעילות שאיננה מוסרית. לקראת הבחירות התחרו ביניהן שתי סיעות יהודיות בעלות מצע פוליטי שונה זו מזו, על מקום במועצת העיר. מחד גיסא עמד ועד הבחירות המרכזי (UJEC) שבו השתתפו המפלגות הציוניות, החסידיים, המתבוללים החדשים ואיגוד הסוחרים בראשותו של השל פרבשטיין, פעיל המזרחי, שנוסד ב־16 ביוני 1916. מאידך גיסא עמד הוועד העממי (FK) בראשותו של נח פרילוצקי, שכינה כעורך מדיני וכסגן העורך הראשי של העיתון מאַמענט. לימים היה למפלגת העם, פּאָלקספּרטיי. הוועד העממי קיבל רישיון להשתתף בבחירות ב־28 ביולי 1916. נח פרילוצקי פרסם בעיתון מאַמענט כתבות נלהבות בזכות הוועד העממי למרות הסתייגותו של אביו, צבי פרילוצקי, העורך הראשי.¹⁷

עורכי העיתון היינט לא חסכו את שבט לשונם מנח פרילוצקי ומחברי הוועד העממי האחרים. הקו המנחה בכתבות היה תיאורו של נח פרילוצקי כאדם לא ישר. "אופורטוניסט ושקרן", כתב עליו יאצקאן. הוא תואר גם כמי שהבטחותיו לא תעמודנה במבחן המציאות ותובלנה את העם להתבוללות ולנטישת המסורת היהודית. ההתקפות עליו היו אישיות. ימים ספורים לפני שהוועד העממי קיבל רישיון להשתתף בבחירות פרסם יאצקאן בהיינט את דבריו של ד"ה נומברג. לטענתו, נח פרילוצקי יכול להיות מוגדר משני היבטים: אינטליגנציה וחוצפה.

בשלושת הימים הבאים פרסם יצחק גרינבוים סדרת מאמרים בהיינט תחת הכותרת "על שתדלנות, פוליטיקה, התמקחות ושקרים", ובהם טען: "חובתנו להסיר את המסכה". הוא האשים את עורכי מאָמענט שהם נוקטים שתדלנות פוליטית והפצת כזבים בכך שאינם מספרים את האמת לקהל הקוראים שלהם ובכך שייצוגם את המציאות לוקה בחסר.²⁶

המשך ההשמצות האישיות

במקביל לעימותים האידאולוגיים נמשכו ההשמצות האישיות. בשנים אלה עסק נח פרילוצקי בהתנדבות בניסיונות לעזור לפליטים שהגיעו מאזורי העימות בין פולין לאוקראינה. הוא נסע ממקום למקום, הגיש תביעות משפטיות, הוציא אסירים יהודים מבתי הסוהר, השיג ביטולים של פסקי דין והציל נדונים למוות. עורכי היינט כתבו שפעילותו למען אסירים יהודים במזרח נובעת מרצונו להרוויח על גבם של האומללים. נח פרילוצקי נדהם מהאשמות אלה. ב־15 באוקטובר הוא פרסם מאמר נרגש תחת הכותרת "הצהרה פרטית", והכחיש את ההאשמות נגדו מכול וכול. נהפוך הוא, כתב, מאות יהודים מוורשה ומהפרובינציה היו מוכנים לתת לו כסף רב אך הוא סירב. את אשר הוא עושה, הוא עושה בשירות העם.²⁷

ההשמצות והעלילות על נח פרילוצקי גררו מחאה מצדם של קוראי העיתון מאָמענט. בימים הבאים התפרסמו כתבות תמיכה בפרילוצקי תחת כותרות שהביעו מחאה. "מחאה נגד ההתנפלות המבישה על נח פרילוצקי", נכתב בעיתון. מאמר תמיכה נוסף נכתב בידי ברוך פיקור. פיקור מחה על התנפלות עורכי היינט על פרילוצקי וטען שפרילוצקי עזר למוכרי הפירות ברחוב לא לאבד את פרנסתם, לא גבה מהם כל תשלום והוסיף מכיסו.

מאמר אחר, תחת הכותרת "תשובה לאדונים ב'היינט'", מאת קורא בשם ד"ר אברהם בילאור, התפרסם מעל דפי העיתון מאָמענט כשלושה ימים אחר כך. ד"ר בילאור האשים את עובדי היינט בקטנוניות. במאמר שאל הכותב: "אני שואל את האדונים מ'היינט', האם מצבו של העם היהודי כל כך טוב שניתן לוותר על כזאת רוח לוחמת כמו של נח פרילוצקי?". באותו עמוד פורסמה כתבה של קורא אחר בשם ישראל גרטנשטיין, שכתב: "אני מוחה נגד ההתנפלות המבישה על נח פרילוצקי [...] בעיני ראיתי את נח פרילוצקי נותן כסף ליהודים נזקקים עבור ההוצאות שהיו להם". הכותב חתם את המכתב במילים "כבוד ותודה לנח פרילוצקי".²⁸

ב־20 ביולי 1921 יצא נח פרילוצקי בשליחות הוועד המרכזי למען נפגעי המלחמה, פליטים ומהגרים יהודים מאוקראינה ומרוסיה, שהיה ידוע בשם "הוועד האוקראיני", לארצות הברית, במטרה לאסוף תרומות לעזרת הפליטים. פרילוצקי קבע שלוש מטרות לנסיעתו: ליידע את יהדות ארצות הברית במצבם של יהודי אוקראינה ורוסיה, לבדוק אפשרויות הגירה עבור יהודים ולגייס כספים לעזרת נפגעי הפוגרומים. לפני נסיעתו פרסם בעיתון מאָמענט שהוועד האוקראיני השיג אישורי מגורים ומכתבים לקבלת דרכונים והכרה לעשרות אלפי מהגרים חסרי בית. בזמן שהותו באמריקה, בשנת 1921, פרסם משה לייזרוביץ', חבר בוועד הבחירות המרכזי, שלושה מאמרים בהיינט תחת הכותרת "כוח השקר", והאשים את הוועד האוקראיני בכך שאינו מייצג את הפליטים שהגיעו מן המזרח, אלא מנצל את כוחו לשם השגת מהלכים אצל יהדות ארצות הברית.²⁹ האשמות אלה זכו לתגובה מיידית מעל דפי מאָמענט. ש' וולקוביץ', חבר המפלגה הפולקיסטית, יצא במאמר נרגש

הייתה עשרות אלפים. תקופה זאת בישרה גם שינוי בתכנים בעיתונים, ואלה קיבלו גוון פוליטי-לאומי יותר. מחלוקת גדולה התגלעה בין מערכות שני העיתונים על הדרך שבה יש להציג מעל דפי העיתון את אירועי הדמים בשנים 1918-1920.

אחרי מאורעות הדמים בלבוב ובקילץ בנובמבר 1918, הוזהרו עורכי העיתונים היהודים בידי הצנזורה לא לפרסם את האירועים.²² עורכי היינט בחרו לפרסם בעמודים הראשונים את דבר הפוגרומים ואף השתמשו במילים מפורשות לתיאור ההתרחשויות. אנשי מערכת העיתון מאָמענט בחרו להצניע את האירועים והתייחסו אליהם רק ברמז. עניין זה עורר מחלוקת קשה בין עורכי העיתונים שבאה לידי ביטוי בהשמצות הדדיות.

עם פתיחת הסיים, בראשית 1919, הגישו הצירים היהודים שאילתה בנושא הפוגרום בלבוב ודרשו מן הממשלה לחקור את האירועים. הצנזורה הודיעה לעיתונים שבניגוד למקובל אסור להם לפרסם דבר בעניין זה. עורכי היינט פרסמו את השאילתה ואילו עורכי העיתון מאָמענט בחרו להיענות לדרישות הצנזורה. הראשונים האשימו את השניים בהתרפסות לשלטונות ובכך שסיגלו לעצמם השקפות ודרכי פעולה שלא ירגיזו את השלטון, כדי לקדם אינטרסים שלהם ובלי להתחשב בעקרונות החשובים לעם היהודי.

אם כי עורכי היינט ראו בהימנעותם של עורכי מאָמענט מלפרסם דברים שעשויים להביא לסגירת העיתון חוסר נאמנות למטרות של העיתון כעיתון של יהודים, ואף התרפסות בפני השלטונות, אפשר לראות בדרכם של עורכי מאָמענט זהירות שאפיינה את מערכת העיתון כל שנות קיומו. אנשי מאָמענט לא התייחסו בזיכרונותיהם לאירוע זה, אולם אהרון גוואזה, מעורכי היינט, סיפר שאחד מעורכי מאָמענט התקשר אל מערכת היינט ערב פרסום הכתבה שדנה בשאילתה של הצירים היהודים בסיים בדבר הפוגרום בלבוב, ב־1918 וביקש לדבר עם העורך.²³ לטענתו ניסה עורך מאָמענט לשכנעו שאין טעם בפרסום הידיעה על השאילתה. השלטונות יכעסו, גוואזה ייעצר פעם נוספת, העיתון ייסגר וכולם יישארו ללא פרנסה. לזאת, טען גוואזה, הייתה לו תשובה: השאילתה תפורסם והשלטונות יכולים לעשות כאוות נפשם. למחרת בבוקר נאסר גוואזה והעיתון היינט נסגר. יום אחר כך הוציאו אותו עורכיו תחת השם נייער היינט (יום חדש).²⁴

בשנת 1920 החל יצחק גרינבוים, מראשי התנועה הציונית בפולין, לערוך את המדור המדיני של היינט. יאצקאן עזב את מערכת העיתון. שינוי זה גרר בעקבותיו גם שינוי בקו הפוליטי של העיתון, שתמך ללא סייג בדרכו הפוליטית של יצחק גרינבוים ובסיעתו, על המשמר. חילופי גברי אלה לא כיבו את הלהט שבו התעמתו עורכי העיתונים אלה עם אלה והמאבקים בין מערכות שני העיתונים, על רקע לאומי, נמשכו. בשנים אלה היה נושא זכויות המיעוטים, ובמיוחד זכויות היהודים בפולין, עניין רגיש במדינה. השלטונות ביקשו להוכיח לעולם שזכויות היהודים במדינה מובטחות, בעוד שבפועל נאבק הציבור היהודי בפולין בחוקים מפלים נגדו או בפרשנות מפלה לחוקים קיימים. עורכי היינט האשימו את עורכי מאָמענט שלא פרסמו את נאומי הצירים היהודים ולא את הדיונים בסיים הנוגעים לזכויות אזרח של היהודים. במאמר מערכת שפורסם ב־20 באוקטובר 1920 תחת הכותרת המלעיגה "אל הקולגות ב'מאָמענט'", פנו עורכי העיתון היינט ישירות אל עורכי מאָמענט ושאלו: "שמא סבורים עורכי 'מאָמענט' שבסוגיות חשובות אלו עלינו לשתוק, ולא למחות, כדי לא להרגיז את השלטונות?".²⁵

את הידיעה ישירות, פרסמו ידיעה המתארת את ההד הגדול בברלין, שם התגלה לראשונה מכתב שבו נטלה המחתרת האוקראינית אחריות לניסיון ההתנקשות ואף הוזכר בו שחבר המחתרת בשם אולשינסקי היה זה שהשליך את הפצצה לעבר הנשיא.

בתגובה על פרסום זה פרסמו עורכי היינט מאמר חריף ושאלו: "מי המציא את הידיעות המסולפות בעניין אולשינסקי? האם הייתה זאת מערכת העיתון **מאָמענט** בוורשה, או האם היו אלה כתבי העיתון בחוץ לארץ?" הם התייחסו במאמר לידיעות שהגיעו מברלין כאל ידיעות שקריות ואף כינו את הסיפור כולו "מעשיות סבתא".³³ למחרת היום, כשהסתבר שהידיעה בדבר מעורבותו של אולשינסקי בניסיון ההתנקשות כבר עשתה לה כנפיים גם בעיתונות הפולנית, פרסמו עורכי העיתון היינט כתבה בכותרת: "שאלה קטנה ל**מאָמענט**". היה זה כתב אישום נגד עורכי **מאָמענט** שלא שמרו על הסודיות כפי שהתבקשו בעניינו של שטייגר, ובכך עלולים היו לחבל בסיכויי לשרוד.

התמתנות בשנות השלושים

בשנות השלושים התמתנו ההשמצות ההדדיות בין מערכות העיתונים. הסיבות להתמתנות היריבות לא הוסברו בידי כותבי הזיכרונות, שהיו מעורבים בחיי שני העיתונים. ייתכן שהסיבות היו חיצוניות ותלויות במצבם של יהודי פולין ובעליית הנאצים ממערב לפולין. הרעת מצב היהודים בפולין והצורך להתגייס למען המלחמה על זכויות היהודים בפולין, הביאו לשיתוף פעולה בין המערכות. כך, למשל, כשהגיע שר התעמולה הנאצי יוסף גבלס לביקור בפולין, יצאו כל העיתונים באידיש כשבעמוד השער שלהם הקריאות "הלאה ההיטלריזם, הלאה התעמולה הגזענית, חרפה לאנטישמים". עם התגברות האנטישמיות בפולין התגייסו שוב העיתונים היהודיים להגנה על האוכלוסייה היהודית הנרדפת. במאסר 1936, עם פרוץ הפוגרומים בפשיטיק, כבר במחוז ראדום, במזרח מרכז פולין, אסרו השלטונות על העיתונים למסור מידע על הפרעות ומחקו לעתים קרובות ידיעות ואפילו עמודים שלמים שלא נראו להם. ביוני אותה שנה נדון למוות יהודה לייב חצקלביץ' באשמת רצח קצין פולני במינסק. חרף טענתו של המתנקש שהדבר נעשה ממניעים אישיים, החלה השתוללות המונים בעיר, שנמשכה שישה ימים. בפסק הדין, שניתן כשנה מאוחר יותר, קבעו השופטים שלעיתונות היהודית היה חלק בהסטה האנטי-פולנית. בתגובה על פסק הדין ניסחו נציגי העיתונים היהודים ברנרד זינגר, נח פרילוצקי וברוך שפנר כרוז מחאה משותף שהוחרם בידי השלטונות והופיע במהדורה שנייה רק ב-9 ביולי 1937.³⁴

סיבות פנימיות, כגון הידרדרות המצב הכספי של שני העיתונים וחילופי גברי במערכות העיתונים, היו גם הם ככל הנראה חלק מהסיבות שהיריבות וההתכתשות בין מערכות שני העיתונים התמתנו. יצחק גרינבוים עזב את מערכת היינט בשנת 1932, והעורך הראשי של העיתון, אברהם גולדברג, נפטר שנה אחר כך. בשנת 1937 השתלטה התנועה הרוויזיוניסטית על **מאָמענט** והפכה אותו לשופרה. צבי פרילוצקי חדל לשמש עורך ראשי ונח פרילוצקי, יחד עם כתבים נוספים שלא ראו עין בעין את דרכם של ז'בוטינסקי והזרם הרוויזיוניסטי בציונות, עזבו את העיתון. ייתכן שגם אירועים אלה, ששינו את הגרעין הפוליטי של מערכות שני העיתונים, מיתנו את עמדת המערכות כלפי היריב.³⁵ נראה שרוב ההתקפות על העיתון המתחרה הגיעו מכיוון עורכי העיתון היינט, ואילו עורכי **מאָמענט** נקטו עמדה של התגוננות. ייתכן

בכותרת "הסירו את ידיכם!" ובו סתר את האשמותיו של ליזרוביץ' ואף יצא בהאשמות נגד עורכי היינט אשר "מנסים לחבל במאמצים שעושה נח פרילוצקי להקל על סבלם של הפליטים".³⁰

אם כי ההשמצות שפורסמו מעל דפי היינט כוונו בעיקר נגד נח פרילוצקי, נראה שהמאבקים בין מערכות העיתונים בתחילת שנות העשרים היו על דרכם הפוליטית של העיתונים. ייתכן שעורכי היינט, שתמכו בדרכו של גרינבוים, סברו שבהשמצות על נח פרילוצקי הם עשויים להשמיץ גם את מפלגתו, מפלגת הפולקיסטים, שטענה שעל יהודי פולין לחתור לחיים שווים זכויות בפולין עצמה. אולם ממכתביהם של קוראי העיתון **מאָמענט**, כפי שהתפרסמו מעל דפיו, עולה שקוראי העיתון ראו בכתבות שהתפרסמו בהיינט השמצה אישית והתגייסו להגנתו של נח פרילוצקי בלי לתת את דעתם על דרכו הפוליטית.

עורכי העיתון **מאָמענט** היו, אפוא, מתונים יותר בפרסומיהם וברוב המקרים רק הגיבו על פרסומים בעיתון היינט. כשדובר על פרסום כתבות שעשויות היו להתפרש כנושקות לדעותיהם של עורכי העיתון היריב הייתה דעתם נחרצת. נח פרילוצקי, ששימש עורך משנה בעיתון **מאָמענט**, לא גילה סובלנות לעמדות פוליטיות שעשויות היו להשיק לדעותיו של יריבו יצחק גרינבוים, העורך המדיני של היינט, ועמד בתוקף על כך שלא יורסמו מעל דפי עיתונו, אפילו אם הדברים הגיעו לידי משבר. בשנת 1925 עבר משה יוסטמן (שכתב בשם העט ב' יאושזון) **מאָמענט** להיינט לאחר שמאמר שכתב, שממנו השתמעה ביקורת על מפלגת הפולקיסטים, שפרילוצקי עמד בראשה, לא פורסם ב**מאָמענט**. באתו מאמר היה רמז לתמיכה מסוימת בדרכו הפוליטית של יצחק גרינבוים. בהוראתו של נח פרילוצקי נפסל המאמר לפרסום. יוסטמן שלח את המאמר להיינט, שפרסמו מיד. מעברו של יוסטמן עורר סערה גדולה בקרב ציבור העיתונאים והקוראים כאחד. אנשי המערכת ניסו לשכנעו לחזור אל **מאָמענט**, ובין היתר הציעו לשלש את שכרו. יוסטמן סירב בטענה שאין לקנות אותו בכסף.³¹

ההומוריסט יוסף טונקל החליט גם הוא לעזוב את **מאָמענט** בשבוע שבו עזב יוסטמן; ככל הנראה גם הוא על רקע של אי הסכמה עם הקו המדיני של העיתון. טונקל החל לכתוב קטעי הומור בעיתון היינט ופרסם את מדורו באותו שם שבו פורסם מדור ההומור ב**מאָמענט**: "המראה העקומה" (דער קרומער שפיגעל). באותו שבוע פורסם המדור בשני העיתונים. חיים פינקלשטיין, מעורכי היינט, כתב בזיכרונותיו שבאותו שבוע צחקו הקוראים יותר מהכותב מאשר מהנכתב. את עריכת מדור ההומור שהתפרסם בעיתון **מאָמענט** בימי שישי הסכים לקחת על עצמו יוסף שמעון גולדשטיין, עיתונאי מלודג' שערך שם עיתון יהודי מקומי, והובהל לוורשה. לאחר זמן מה חזר בו טונקל מהתפטרותו וחזר לעבוד ב**מאָמענט**.³²

שינוי נוסף ביחסם של כל אחד מעורכי העיתונים אל העיתון המתחרה אפשר לראות במהלך משפט שטייגר (19.12.1925-13.10.1925). גם כאן התגלע סלע מחלוקת בין מערכות שני העיתונים באשר לדרך שעל העיתונות היהודית לפעול. סטניסלב (שלמה) שטייגר נאשם בניסיון להתנקש בחייו של נשיא הרפובליקה, סטניסלב ויצ'חובסקי, והועמד למשפט. במהלך המשפט הסתבר להגנה ששטייגר נאשם על לא עוול בכפו ושהמחתרת האוקראינית עמדה מאחרי ניסיון ההתנקשות. עורך דינו של שטייגר ביקש מן העיתונות לא לפרסם את הדבר עד שההגנה תהיה מוכנה להביא את העובדות בפני בית המשפט. עורכי היינט נענו לבקשתם של עורכי הדין, אולם עורכי **מאָמענט**, אם כי לא פרסמו

- E. Mendelsohn. "Poland", ראו *in: Idem., The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington IN 1983, p. 11–263
- 6 N. Cohen, "An Ugly and Repulsive דרוק, עמ' 110-111. ראו גם Idler or a Talented and Seasoned Editor: S.Y. Yatzkan and the Beginnings of the Popular Yiddish Press in Warsaw", *Jews in Russia and Eastern Europe*, 1 (2005), pp. 28-53 התרגומים במאמר הם שלי.
- 7 דרוק, שם. א' אלמי, **מאָמענט פון א לעבן: צענטראַל־פּאַראַבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַראַגענטינע**, בואיינוס איירס 1948, עמ' 145-149. התמונה של עורכי העיתון ממסיבה זאת נמצאת בספרו של אלמי בעמוד ביניים, בין עמ' 146-147.
- 8 "דער פּראַצעס פאַר גאַטס לעסטערונג", **מאָמענט**, 29.3.1912, גיליון 66, עמ' 2.
- 9 ה' צייטלין, "ציי דאַרף מען אויסבעסערן משה רבנו?", **מאָמענט**, גיליון 90, 5.2.1913, עמ' 3; גיליון 96, 9.5.1913, עמ' 3; גיליון 102, 16.5.1913, עמ' 3; גיליון 108, 23.5.1913, עמ' 3; גיליון 114, 30.5.1913, עמ' 3.
- 10 ה"ל, "משה רבנו און זײַן רעדאַקטאָר דוד פֿרישמאַן", שם, גיליון 172, 22.8.1913, עמ' 3; גיליון 178, 15.8.1913, עמ' 3; גיליון 184, 29.8.1913, עמ' 3.
- 11 הכותב צייטט מן העיתון **דער פריינד**: "אין די יידישע צייטונגען: דער 'פריינד' וועגן הלל צייטלין", **היינט**, גיליון 190, 29.8.1913, עמ' 3.
- 12 ה' צייטלין, "ארץ אל תכסי דמי", **מאָמענט**, גיליון 195, 4.9.1913, עמ' 4. ה"ל, "א פּאָר ווערטער צו ה' שמואל יעקב יאַצקאַן און ה' נח פֿינקעלשטיין", שם, גיליון 201, 11.9.1913, עמ' 4.
- 13 בין היתר: ב' יושואון, "ווער זענען זיי, און ווער איז הלל צייטלין", שם, גיליון 195, 4.9.1913, עמ' 4.
- משה הרליך, בן אלכסנדר, אברם פרידמאן, ט. לוקסענבורג, תחת הכותרת: "צום שענדליכען אונפאל אויף הלל צייטלין", שם, גיליון 204, 15.9.1913, עמ' 4.
- 14 ראו בין היתר: ש"י יאצקאן, "ס'וועט אים נישט העלפֿן", **היינט**, גיליון 196, 5.9.1913, עמ' 2; ה"ל, "דער פּוּח פֿון שקר", שם, גיליון 200, 10.9.1913, עמ' 1; ה"ל, "און נאָך אַ פּאָר ווערטער", שם, גיליון 208, 19.9.1913, עמ' 3; ה"ל, "אַלן יידן וויסן!", שם, גיליון 210, 22.9.1913, עמ' 1.
- 15 דרוק, עמ' 121. כזכור, דוד דרוק היה ממקימי העיתון **דער מאָמענט**. לסיפור המובא כאן לא מצאתי סימוכין במקומות נוספים.
- 16 מ' מוזס, "דער מאָמענט", **פון נאַענטן עבר**, ב: **אלוועלטלעכען יידישן קולטור קאַנגרעס**, ניו יורק 1957, עמ' 249; דרוק, עמ' 121.
- 17 דרוק, עמ' 131-133; K. Weiser, *The Politics of Yiddish: Noyakh Prilutski and The Folkspartey in Poland 1900-1926*, Ph.D. Thesis, Columbia University, New York 2001, pp. 222-224.
- 18 ש"י יאצקאן, "פֿון טאַג צו טאַג די פֿאַראייניקונג", **היינט**, גיליון 152, 3.7.1916, עמ' 3; ה"ל, "אַנדזער וואָל קאַמפּנייע", שם, גיליון 154, 5.7.1916, עמ' 3; ה"ל "פֿון טאַג צו טאַג ווי רופֿט מען עס?", שם, גיליון 159, 11.7.1916, עמ' 3.
- 19 ה"ל, "פֿון טאַג צו טאַג, מען דאַרף טאַק", שם, גיליון 158, 10.7.1916, עמוד 3.
- 20 ה"ל, "וואָל קאַמפּ, מיין זון נח פּרילוצקי", שם, שם.
- 21 "דער נעכטיקער נצחון טאַג פֿון יידישן פֿאַלקס קאַמפּיעט", **מאָמענט**, גיליון 157, 9.7.1916, עמ' 3.
- 22 בפוגרום שעשו כוחות פולנים בין 21 ל-23 בנובמבר 1918 לאחר כיבוש הערים במלחמת פולין־אוקראינה, נהרגו בין 52 ל-150 יהודים וכ-500 נפצעו.
- 23 הפוגרום בלבוב (פוגרום למברג) נעשה בידי כוחות פולנים בין 21 ל-23 בנובמבר 1918 לאחר שכבשו את העיר במלחמת פולין־אוקראינה.

שהדבר נעוץ באופיים של העורכים. יאצקאן רדף שערוריות ולא בחל בפרסום השמצות מעל דפי העיתון. על פי עדותו של דרוק, הוא גם לא אהב את הרעיון שבוורשה יצא לאור עיתון נוסף המיועד לקהל קוראים דומה. יצחק גרינבוים היה גם הוא אדם בעל רוח סוערת שלא נמנע מלעלות ביריבו. מן הצד השני של המתרחש עמדו עורכי העיתון **מאָמענט** שדבקו בשאיפתם להוציא לאור עיתון "נקי" וביקשו להימנע מפרסום שערוריות וסקנדלים.

צבי פרילוצקי התרחק כל חייו מעימותים. בזיכרונותיו הוא נמנע מלהתייחס למאבקים בין מערכות שני העיתונים היהודיים המרכזיים בוורשה, וגם כשהתייחס למעברו של יוסטמן (יאושזון) להיינט, על רקע המאבק בינו לבין נח פרילוצקי, הוא ציין רק שיוסטמן עבר "לעיתון מתחרה". היריבות בין מערכות שני העיתונים הייתה גלויה, אולם ממכתבי הקוראים שהתפרסמו בעיתון נראה שאלה לא ראו בה את ההיבט הפוליטי שאותו הדגישו הכותבים, אלא יריבות אישית. ייתכן שיש בכך כדי לרמוז שקהל הקוראים לא נתפס לאידאולוגיה פוליטית מסוימת, אולם התגייס להגן על כותבי העיתון "שלו". ייתכן שיש ביריבות זאת בין מערכות שני העיתונים אופי של התנצחות בין אחים הדומים זה לזה אולם כל אחד מהם מבקש להתבלט ולהצדיק את השוני שבבחירת דרכו המיוחדת. עם זאת, אין זה מן הנמנע שלפריסת יריבותם של עורכי העיתון מעל דפי שני העיתונים היה תפקיד חשוב במשיכת קוראים אל העיתונים וביצירת הרגל של קריאת עיתון אצל יהודי ורשה, שלא היה מפותח בתחילת המאה העשרים.

הערות

- 1 **דער פריינד (הידיד)** היה העיתון היומי הראשון באידיש שראה אור באימפריה הרוסית. העיתון נוסד בשנת 1903 בידי שאול גינזבורג בסנט פטרבורג, שבה יצא לאור עד לשנת 1908, אז עבר לוורשה והמשיך להתפרסם בה עד לשנת 1913. אף שקדמו לו עיתונים באידיש, היה "דער פריינד" בגדר תקדים מבחינת היקף קוראיו, וסימן את הדרך לתרבות האידיש התוססת שבין מלחמות העולם. דוד דרוק, **צו דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע**, ורשה, דפוס הצפירה, 1920, עמ' 103-105 (להלן: דרוק).
- 2 י' שאצקי, **געשיכטע פון יידן אין וואַרשע**, ניו יורק 1953, עמ' 308.
- 3 מספר הקוראים היה גדול פי כמה ממספר הקונים, בעיקר בגלל העוני העמוק שבו חיו רוב יהודי פולין, שעבורה רכישת גיליון של העיתון הייתה בבחינת מותרות. בשנות השלושים הייתה ירידה בתפוצתם של קוראי העיתונים היהודיים באידיש. נתן כהן, "עיתונות יומית יהודית בפולין", בתוך: י' ברטל ו' גוטמן (עורכים), **קיום ושבר: יהודי פולין לדורותיהם**, כרך ב, ירושלים 2001, עמ' 301-326 (להלן: כהן "עיתונות יומית").
- 4 כהן, "עיתונות יומית", עמ' 305. העורך הראשי של העיתון **היינט** היה שמואל יעקב יאצקאן (1874-1936), ושותפיו כמו"לים היו האחים נח ונחמיה פינקלשטיין. **היינט** החל לצאת לאור ב־1908 והפך עד מהרה לעיתון באידיש הנפוץ ביותר במזרח אירופה. אברהם גולדברג (1881-1933) שימש שנים רבות כמזכיר המערכת ולימים היה עורכו. העורך הראשי של העיתון **מאָמענט** היה צבי פרילוצקי (1862-1942) בנו, נח פרילוצקי, שימש סגנו וממלא מקומו. חברי מערכת אחרים היו דוד דרוק וא' אלמי. העיתון החל לצאת לאור ב־1910. ב־1937 השתלטה התנועה הרוויזיוניסטית על העיתון והוא הפך לשופרה.
- 5 לפי משאל העם שנערך בפולין בדצמבר 1931 הכריזו 79.9 אחוז מיהודי פולין על אידיש כשפת אמם ושמונה אחוזים הכריזו על עברית כשפת אמם. אמנם אין לראות נתון זה כפשוטו, מאחר שלפני המפקד התנהל בקרב יהודי פולין מסע שכנוע ותעמולה נרחב, שמטרתו הייתה להשפיע על היהודים להצהיר על

- 24 ח' פינקלשטיין, **היינט: א צייטונג ביי יידן**, תל אביב 1978, עמ' 117-118 (להלן: פינקלשטיין, **היינט**).
- 25 "דאס קאלעגיום פון מאַמענט", **נייער היינט**, גיליון 3, 14.10.1920, עמ' 5.
- 26 "וועגן שתדלנות, פוליטיק, קרעמעל און ליגענס", שם, 18.10.1920-20.10.1920.
- 27 נ' פּרילוצקי, "פּערזענלעכע דערקלערונגען", **מאַמענט**, גיליון 235, 15.10.1920, עמ' 2.
- 28 "אנ'אפּענער בריף צו די העררען פֿון "היינט", שם, גיליון 236, 17.10.1920, עמ' 5.
- 29 ליזרוביץ, "דער כּוח פֿון שקר", **היינט**, גיליון 269, 28.11.1921; גיליון 271, 30.11.1921; גיליון 272, 1.12.1921.
- 30 וולקוביץ, "די הענט אָוועק!", **מאַמענט**, גיליון 272, 1.12.1921, עמ' 2.
- 31 נ' כהן, "הקוראים עברו לעיתון המתחרה", **קשר**, 29 (2001), עמ' 128-131.
- 32 פינקלשטיין, **היינט**, עמ' 147.
- 33 "דורך וועמען ווערען אויסגעטראכט די פאלשע ידיעות אין עניין אולשינסקי?", **היינט**, גיליון 251, 1.11.1925, עמ' 6.
- 34 נ' כהן, **ספר, סופר ועיתון**, ירושלים 2003, עמ' 67-68.
- 35 הנ"ל, "עיתונות יומית", עמ' 312.